

Agnieszka Wójcik-Popek

mgr inż., arch. kraj.

Politechnika Krakowska, Wydział Architektury, Instytut Projektowania Miast i Regionów

Agata Jaworska

inż.

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Biologiczno-Rolniczy

Lucja Kołodziej

inż.

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Biologiczno-Rolniczy

Walory widokowe rozwijającego się miasta w polskim systemie planowania przestrzennego. Przykład Rzeszowa

Streszczenie

Obowiązujący w Polsce system planowania przestrzennego w sposób niedostateczny uwzględnia ochronę walorów widokowych. Postępująca, gwałtowna urbanizacja zagraża istniejącym punktom i płaszczyznom ekspozycji biernej, obniżając walory widokowe i krajobrazowe. W artykule zestawiono różne definicje krajobrazu i walorów krajobrazowych oraz przeanalizowano przepisy aktualnie obowiązujących Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego gminy miasto Rzeszów pod kątem identyfikacji i ochrony walorów widokowych oraz porównano tereny atrakcyjne krajobrazowo z pokryciem MPZP.

Słowa kluczowe: ochrona krajobrazu, rozwój miasta, planowanie przestrzenne

Wstęp

Dokumenty nadające ramy prawne ochronie walorów krajobrazowych i widokowych w Polsce to przede wszystkim ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (dalej: UoP) [Dz.U. 2018 poz. 1945], ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (dalej: UoZ) [Dz.U. 2015 poz. 774], Europejska Konwencja Krajobrazowa (dalej: EKK) oraz akty prawa miejscowego. W niektórych wypadkach walory widokowe są także chronione pośrednio na podstawie ustawy o ochronie przyrody (dalej: UoOP) [Dz.U. 2018 poz. 1614], ustawy o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami (dalej: UoOZ) [Dz.U. 2018 poz. 2067 i poz. 2245; por. Wójcik 2014, 2015], czy dyrektyw UE (np. tzw. Dyrektywa ptasia i siedliskowa).

Stan polskiego systemu planowania przestrzennego dyskutowany jest przez wielu badaczy [por. Böhm 2016 i 2008; Wagner 2016; Śnigucki 2015; Böhm 2008]. W skali gminy sporządza się różnorakie dokumenty np. strategię rozwoju, lokalne programy rewitalizacji, programy ochrony środowiska, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (dalej: MPZP). Jednym z istotniejszych dokumentów przedstawiających w sposób ciągły zasoby i planowany rozwój gminy jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Studium jest dokumentem obowiązkowym, obejmującym cały obszar gminy (bez terenów zamkniętych, por. UoP), jednak nie jest on aktem prawa miejscowego. W studium bardzo często analizowane są walory widokowe gmin, lecz rzadko uwzględniane są w aktach prawa miejscowego jako przepisy. Obecnie, za najbardziej niekorzystne ustalenia uważa się brak obowiązku sporządzania podstawowego dokumentu planistycznego jakim są MPZP [Böhm 2008: *passim*]. Jako akty prawa lokalnego mogą one wprowadzać specyficzne, wiążące przepisy i skutecznie służyć ochronie walorów krajobrazowych i widokowych [por. Łasocha 2014, Wójcik 2014, 2015]. Obraz stanu polskiego systemu planowania przestrzennego należy uzupełnić o ustawę z dn. 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących, gdzie w artykule 5.3 przewiduje się możliwość lokalizacji inwestycji mieszkaniowych *niezależnie od istnienia lub ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego* [Dz. U. 2018 poz. 1496].

Krajobraz i jego definicje

Krajobraz jest pojęciem trudnym do jednoznacznego zdefiniowania, będącym przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin naukowych. To kształtowany/a przez czynniki przyrodnicze i ludzkie: *obraz kraju* [Novák 1972: 7-17]; *fizjonomia danego obszaru* [Mitkowska i Siewniak 1998: 118]; *obszar postrzegany przez ludzi...* [EKK 2000; UoP 2018]. EKK 2000] ratyfikowana przez Rzeczpospolitą Polską w 2004 roku, w preambule podkreśla szczególne cechy krajobrazu – jego funkcję ekonomiczną i gospodarczą, a także rolę kulturotwórczą.

Wielu badaczy zauważa również, że krajobraz jest źródłem identyfikacji i tożsamości dla różnych zbiorowisk ludzkich: grup społecznych, etnicznych, a nawet narodowych, właśnie jako obraz kraju: krajobraz, (zwłaszcza zabytkowy) jest wyrazem lokalnej, regionalnej i narodowej tradycji [Bogdanowski 1988: 46]; *jest generalnym zwiastunem informacji – jest obrazem twórczości lub dokumentacji życia* [Novák 1972: 7-17]. Krajobraz jako przestrzeń zamieszkiwana przez ludzi staje się jednak także przestrzenią symboliczną [Feliu 2002: 37], przestrzenią znaków, które odczuwamy instynktownie i zmysłowo oraz odczytujemy rozumowo [Palasmaa 2012]. Znaków nie tylko materialnych, ale

i pozostających w sferze wyobraźniowej [Królikowski 2017: 22], nie tylko pojedynczych osób, ale także całych grup, stając się ich wspólnym dziedzictwem, a więc czynnikiem kształtującym ich odrębną tożsamość.

Większość przytoczonych definicji podkreśla, że głównym środkiem służącym percepcji i poznaniu krajobrazu jest zmysł wzroku [por. Wolski 2017: 68].

Walory krajobrazowe i walory widokowe

W art. 2 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym walory architektoniczne i krajobrazowe są wymienione jako ważny aspekt uwzględniany w planowaniu przestrzennym [UoP 2018]. UoZ [2018] wprowadza w obieg prawny wiele pojęć związanych z walorami krajobrazowymi. Definiuje m.in. termin walory krajobrazowe [UoOP 2018: art. 5], jako *wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, estetyczno-widokowe obszaru oraz związane z nimi rzeźbę terenu, twory i składniki przyrody oraz elementy cywilizacyjne, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka*. Należy przy tym zwrócić uwagę, że często wysoki walor estetyczny jest cechą terenów o wysokich wartościach kulturowych.

UoZ [2015: art. 7.1] wprowadza do art. 2 UoP termin „krajobraz priorytetowy”, czyli *krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe*... Nakłada również obowiązek przeprowadzania tzw. audytów krajobrazowych województw. Ponadto na podstawie UoZ [2015: art. 9] wprowadzono do UoOP [2018: art. 5 pkt. 13a, 15b, 15c] prawne definicje pojęć: oś widokowa, przedpole ekspozycji, punkt widokowy.

Walory krajobrazowe jako pojęcie estetyczne wynika z atrakcyjności samego miejsca lub z tzw. widoków zapożyczonych, otwierających się na położone w oddali obszary [Böhm 2016: 291-292]. Zagadnienie kompozycji i krajobrazu otwartego w nowoczesnych wielkich miastach porusza Podhalański [2008; 2013]. Według K. Wejcherta [1984: 36] powiązania widokowe *stanowią o atrakcyjności i bogactwie doznań estetycznych, o indywidualności miasta*.

Walory widokowe Rzeszowa

Krajobraz niewielkiego dotąd miasta zaczął się zmieniać w dwudziestolecie międzywojennym wraz z inwestycjami przemysłowymi w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego. Po II wojnie światowej nastąpił dalszy rozwój przemysłu, a Rzeszów uzyskał status stolicy województwa. Na obecny krajobraz miasta największy wpływ miał okres socjalizmu, kiedy powierzchnię gminy powiększono ok. 7 razy, a liczba ludności zwiększyła się niemal pięciokrotnie [strona 1]. Rzeszów stał się wówczas silnym ośrodkiem gospodarczym, a jego dalszy rozwój po roku 1989, sprawił że miasto jest nadal atrakcyjne jako miejsce zamieszkania. Jednak wiele niekorzystnych rozwiązań przestrzennych z okresu PRL zostało utrwalonych w krajobrazie miasta [Malikowski i Halik 2015: 35].

O walorach widokowych Rzeszowa stanowi jego położenie po obu stronach rzeki Wisłoka, na pograniczu kilku mezoregionów [Kondracki 2002] – większa część miasta leży na Podgórzu Rzeszowskim, część północna w obrębie Pradoliny Podkarpackiej, a część południowo-wschodnia na Podgórzu Dynowskim. Różnica wysokości na terenie Rzeszowa wynosi około 187 m (najniżej położony punkt liczy 197 m n.p.m., a najwyższej 384 m n.p.m.) [strona 2]. Na obszarze miasta można wyróżnić kilka punktów widokowych na miasto. Większość z nich znajduje się na prawym brzegu Wisłoka.

Jeden z najbardziej znanych punktów widokowych w gminie to Wzgórze św. Rocha, o wysokości 341 m n.p.m. [strona 3]. Położony jest w znacznej odległości od centrum, w dawnej wsi Słocina, przyłączonej w całości do miasta w 2006 roku. Ze wzgórza rozciąga się widok na śródmieście, przede wszystkim na Nowe Miasto, wielką socjalistyczną realizację mieszkaniową (ryc. 1).

Bardzo ciekawym, ale mało znanym punktem widokowym, o dużym potencjale turystycznym jest Kopiec Konfederatów Barskich, dawniej zwany był Kopcem Tatarskim lub Tatarską Górą. Położony na prawym brzegu Wisłoka, przewyższa otoczenie o ok. 20 m. Nazwa wzgórza upamiętnia bitwę stoczoną w okolicy przez oddziały konfederackie i wojska rosyjskie 13 sierpnia 1769 roku [Kłós 1979: 81]. Z Kopca Konfederatów Barskich rozciągała się niegdyś jedna z najpiękniejszych panoram na Starówkę Rzeszowską (ryc. 2). *Mieszkańcy, aby podziwiać z góry panoramę Rzeszowa najczęściej udają się na wzgórza Słociny, Matysówki czy jeszcze innych miejsc. Jest to jednak widok z pewnej odległości. Tymczasem Kopiec Konfederatów Barskich jest najbliżej położonym centrum miasta, dostępnym o każdej porze dnia, punktem widokowym* [strona 3]. Kopiec i jego otoczenie od wielu lat jest zaniedbane, a jego stoki porastają drzewami przez co powoli traci znaczenie widokowe. Niegdyś było to miejsce atrakcyjne dla Rzeszowian: *Jeszcze 30 lat temu kopiec prezentował się niezłe (...) Dziś kopiec jest w opłakanym stanie* [strona 5]. *Pytanie, co zrobić z kopcem, pojawiało się wiele razy na sesjach rady miasta. Głównym problemem był brak planu miejscowego dla tego obszaru* [strona 4].

Trzecim miejscem, które zostanie przeanalizowane jest Lisia Góra, wzgórze wznoszące się ok. 17 metrów powyżej lustra wody Zalewu Rzeszowskiego. Jest to jeden z niewielu punktów w Rzeszowie, skąd można obserwować panoramę w kierunku wschodnim – nie tylko dolinę Wisłoka, ale i dalekie wzniesienia Pogórza Dynowskiego i Podgórza Rzeszowskiego. Samo wzgórze także jest obiektem atrakcyjnym widokowo, z licznymi jarami i skarpami, w znacznej części objęte jest ochroną rezerwatową, jako rezerwat leśny. Przedmiotem ochrony jest las liściasty, głównie grądowy, z licznymi pomnikowymi dębami szypułkowymi [Ćwik i Ćwik 2011: 441]. Problem utrzymania walorów widokowych Lisiej Góry jest istotny, gdyż w ostatnio proponowanym planie ochrony rezerwatu nie były one uwzględnione [Projekt planu 2017]. Ważnym czynnikiem w niniejszych rozważaniach jest popularność rezerwatu wśród mieszkańców miasta, jako miejsca rekreacji [Wasilewski i Szulczewska 2017: *passim*; Studium 2000: zał. 26]. Silna antro-

popresja powoduje degradację zarówno przyrody jak i krajobrazu, nie tylko samej Lisiej Góry [Ćwik i Ćwik 2011: 444-448], ale i jego strefy ekspozycji biernej.

Postanowienia Studium

Bieżące Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Rzeszowa (dalej: Studium 2000) uchwalono 4.07.2000 r. (Uchwała Rady Miasta XXXVII/113/2000, z późn. zm.). Ostatnie zmiany weszły w życie 28.08.2018 roku (Uchwała Rady Miasta Rzeszowa LXIII/1466/2018). Analiza Studium 2000 jest utrudniona, ze względu na to, że przepisy dotyczące gruntów włączonych po 2006 roku z gmin ościennych, nie zostały uwzględnione w tym dokumencie, nadal funkcjonują jako odniesienia do innych dokumentów.

Studium [2000] w załącznikach nr 18 i 72 pt. „Uwarunkowania wynikające ze stanu i funkcjonowania środowiska kulturowego – walory krajobrazu”, analizuje walory krajobrazowe miasta z uwzględnieniem punktów widokowych, osi, otwarć, dalekich panoram; dominant architektonicznych; punktów dysharmonii przestrzennej. W przestrzeni miasta wydzielono 160 jednostek krajobrazowych podzielonych na 5 grup:

- zawierające istotne walory krajobrazu wymagające zachowania,
- „szczególnej uwagi” przy tworzeniu nowej zabudowy z uwagi na znaczenie dla walorów krajobrazowych w skali miasta,
- zawierające pewne walory krajobrazowe wymagające ich wyeksponowania,
- wymagające działań zmierzających do poprawy walorów krajobrazowych,
- pozbawione istotnych walorów krajobrazu.

Dodatkowo występuje adnotacja „pozostałe tereny są to obszary, do których wgląd w skali miasta jest ograniczony lub są zagospodarowane w sposób harmonijny”. Tereny, które zostały zaklasyfikowane do którejkolwiek z grup zajmują łącznie 3948,27 ha, co stanowi ok. 32% obecnego obszaru gminy.

Tabela 1 przedstawia klasyfikację obszarów miasta Rzeszowa pod względem krajobrazowym na podstawie Studium 2000. Co ciekawe, wiele z miejsc określonych jako ważne punkty widokowe wg załącznika graficznego nr 18, znajduje się na terenach nie zaklasyfikowanych jako obszary zawierające istotne walory krajobrazowe. Ponadto większość punktów widokowych oraz ich bliskie otoczenie nie znajduje się w obrębie obecnie funkcjonujących MPZP (por. Ryc. 3).

Najwyżej oceniono krajobrazy związane z atrakcyjnymi wizualnie relikami historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych (Stare Miasto, dawne wsie: Słocina, Zalesie, Staroniwa), zabytków (Cmentarz Pobitno), tereny otwarte i tereny zieleni (Park Papieski z przyległym stanowiskiem chronionym ziemowita jesienno-go, niezabudowane obszary w dolinie Wisłoka i jego dopływów, niewielkie parki publiczne, czy ogrody działkowe). Malownicze, historyczne układy ruralistyczne Staromieścia czy Pobitna, pomimo wysokiego stopnia zachowania [Studium 2000, zał. 16] zostały ocenione jako krajobraz „szczególnej uwagi” przy tworzeniu nowej zabudowy.

Tab. 1. Klasyfikacja obszarów miasta Rzeszowa pod względem krajobrazowym. Oprac. autorskie wg Studium miasta Rzeszowa, [Studium miasta Rzeszowa, Załącznik 72, 2000].

Kategoria obszarów	Odsetek pow. podlegającej klasyfikacji w Studium	Charakterystyka przyporządkowanych terenów	Wytyczne
zawierające istotne walory krajobrazu wymagające zachowania	28%	atrakcyjne widokowo i w miarę harmonijnie zagospodarowane: – tereny zieleni miejskiej i obszary atrakcyjne ze względu na ukształtowanie terenu, – obszar ścisłego centrum Rzeszowa	– sporządzenie <i>analizy powiązań widokowo-krajobrazowych</i>
„szczegółnej uwagi” przy tworzeniu nowej zabudowy z uwagi na znaczenie dla walorów krajobrazowych w skali miasta	32%	położone w ekspozycyjnych miejscach przeznaczonych pod zabudowę (przy drogach wjazdowych, przy obwodnicy, w centrum)	– sporządzenie koncepcji urbanistyczno-architektonicznej, <i>względniającej powiązania kompozycyjno – widokowe, chroniąca oście i obwarcia</i> , szczególnie dbałość o ład przestrzenny
zawierające pewne walory krajobrazowe wymagające ich wyeksponowania	3%	zaniechana i niezagospodarowana część doliny Wisłoka	– opracowanie koncepcji zagospodarowania, uwzględniającej potrzeby mieszkańców miasta i <i>walory krajobrazowe i przyrodnicze</i>
wymagające działań zniżejających do poprawy walorów krajobrazowych	10%	położone w ekspozycyjnych częściach miasta: – przy głównych drogach wjazdowych, – centrum miasta Rzeszowa	– poprawienie estetyki poprzez działania porządkujące przestrzeń i ekspozujące lub ukrywające poszczególne widoki
pozabawione istotnych walorów krajobrazu	27%	– tereny magazynowo-składowe i przemysłowe, – tereny zabudowy rozproszony zagrodowej i jednorodzinnej z terenami upraw rolnych, łąk, ugorów i nieużytków	– zachowanie ładu przestrzennego oraz możliwie maksymalnej powierzchni biologicznie czynnej

Obszar 44, związany z Kopcem Konfederatów Barskich, należy do jednostki krajobrazowej związanej z prawobrzeżną częścią doliny Wisłoka, w dużej mierze słabo zagospodarowanej. Zaklasyfikowany został do grupy terenów o najwyższych walorach krajobrazowych Studium (zawierających istotne walory krajobrazowe), wprowadza na tym obszarze zakaz zabudowy oraz nakaz wprowadzania zwartych zadrzewień maskujących nieatrakcyjne widokowo tereny elektrociepłowni [Studium 2000, zał. 72: 12-13]. Z Kopca można obserwować panoramę Starego Miasta, jednak jest ona zakłócona dysharmonijnymi elementami na bliższych planach – przede wszystkim zabudową o charakterze przemysłowym i magazynowym. Studium klasyfikuje ten obszar jako teren „szczególnej uwagi” ze względu na jego ekspozycję (teren nr 107), w związku z tym *inwestycje powinny być ciekawe architektonicznie i estetyczne* oraz nie powinno tam *zabraknąć zieleni w różnych jej formach* [Studium 2000, zał. 72: 15].

Lisia Góra i jej najbliższe otoczenie (teren nr 1) wraz z większą częścią lewego brzegu Wisłoka opisano jako *obszar niezwykle atrakcyjny krajobrazowo i widokowo*. Przeznaczono go do zagospodarowania na cele rekreacyjno-wypoczynkowe, z *wyeksponowaniem powiązań widokowych z terenami doliny Wisłoka oraz Pogórzem Strzyżowsko-Dynowskim* [Studium 2000, zał. 72: 5-6]. Na pierwszym planie obserwować można znaturalizowany Zalew Rzeszowski (niezaklasyfikowany do żadnej z grup, a więc określony jako obszar, do którego wgląd w skali miasta jest ograniczony lub jest zagospodarowany w sposób harmonijny), nieco dalej tereny zieleni urządzonej i nieurządzonej na prawym brzegu (teren 54) wraz z obecną zabudową willową dawnej wsi Drabinianka (teren 86 i 87) oraz obszary rozwijającej się zabudowy mieszkaniowej (teren 131). W oddali rozpoznać można stoki Łanów Matysowskich, wzgórze o znacznych walorach widokowych (teren 24 i 92).

Studium podkreśla walory widokowe prawego brzegu Wisłoka (m.in. teren 54), ale i wskazuje, że są to obszary wymagające pewnych działań do ich dalszego wyeksponowania. Preferowane jest zagospodarowanie o charakterze rekreacyjno-wypoczynkowym z ciągami pieszo-rowerowymi i miejscami odpoczynku w atrakcyjnych widokowo miejscach. Studium nakłada obowiązek opracowania spójnej koncepcji zagospodarowania całego obszaru oraz dostosowania gabarytów inwestycji do warunków ekspozycji [Studium 2000, zał. 72: 14]. Ochrona widokowa na terenie 86 i 87 wyrażona jest poprzez nakaz odpowiedniej lokalizacji obiektów oraz ograniczenia ich gabarytów [Studium 2000, zał. 72: 16]. Teren 131 został uznany za obszar pozbawiony istotnych walorów krajobrazowych w skali miasta, jednak rozwijająca się tam zabudowa wysokiej intensywności może zaburzyć charakter panoramy widzianej z Lisiej Góry. Teren nr 24 (zachodnie stoki Łanów Matysowskich) posiada znaczne walory krajobrazowe i ekologiczne, jest zagospodarowany głównie rolniczo. Na tym obszarze postulowany jest zakaz zabudowy i wprowadzenie funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej. Zmiany powinny być poprzedzone analizami powiązań widokowych [Studium 2000, zał. 72: 10]. Wschodnie stoki Łanów Matysowskich (teren 92) przeznaczono pod rozwój zabudowy mieszkaniowej *w najbardziej*

atrakcyjnych krajobrazowo obszarach miasta. Planowane inwestycje na tym terenie, należy poprzedzić opracowaniem urbanistycznej koncepcji zagospodarowania. Ochrona powiązań widokowych (głównie z doliną Wisłoka i starówką) powinna wyrażać się w dostosowaniu wysokości i form budynków [Studium 2000, zał. 72: 16].

Trzeci z analizowanych w artykule punktów widokowych – Wzgórze św. Rocha oraz pierwsze plany panoramy (ryc. 1), czyli tereny przyłączone do gminy po 2006 r., nie zostały ujęte w szczegółowych analizach i postanowieniach Studium.

Zmiany w krajobrazie Rzeszowa po 2000 roku

Obecnie Rzeszów jest szybko rozwijającym się miastem zarówno pod względem kształtu przestrzenno-urbanistycznego, jak i społeczno-kulturalnego. Rzeszów jest stolicą województwa podkarpackiego, największym i najważniejszym miastem w regionie o powierzchni pow. 126 km² i liczbą ludności ponad 191 tys. [Serwis informacyjny]. Po reformie ustrojowej silnie widoczna jest presja prywatnych inwestorów [Malikowski i Halik 2015: 35]. Miasto charakteryzuje się największym dodatnim saldem migracji oraz przyrostem naturalnym spośród miast wojewódzkich Polski [Biuletyn 2018: 33]. Wolne tereny w obrębie śródmieścia są dogęszczane przez nową, intensywną zabudowę mieszkaniową lub wielkopowierzchniowe obiekty handlowe (np. nowe centrum handlowe oraz osiedle na terenie określonym w Studium jako obszar „szczególnej uwagi”, poszerzające istniejący w okolicy monofunkcyjny obszar handlowy, sklasyfikowany jako wymagający działań zmierzających do poprawy walorów krajobrazowych).

Inwestycje obejmują tereny trudne – do tej pory wolne od zabudowy jak dawne torfowiska (np. rozbudowa osiedle Ziemowit) czy górne terasy Wisłoka. Na obszarach gminy o utrzymującym się wiejskim typie krajobrazu¹ obserwujemy powstawanie osiedli mieszkaniowych głównie domów szeregowych i bloków (zwykle do 4 kondygnacji) na niewielkich działkach. Niekiedy jednak na takich terenach budowane są nawet kilkunastokondygnacyjne bloki. Te nowe dominanty przestrzenne powstały również w obszarze Śródmieścia na terenach o wysokich walorach krajobrazowych, wskazanych do ochrony [Studium 2000, zał. 18, 72].

Obserwowane zmiany prowadzą do ujednoczenia krajobrazu miasta, zatracania cech szczególnych i zmniejszania się powierzchni terenów zielonych, a w konsekwencji do ubożenia krajobrazu kulturowego. Nowe dominanty przestrzenne lokalizowane są przypadkowo, bez uwzględniania całościowej kompozycji osiedla, dzielnicy, czy części miasta. Powoduje to postępującą utratę spójności i degradację krajobrazu.

¹ Punkty widokowe 1 i 3 podlegające analizie położone są na terenach podlegających intensywnej suburbanizacji. Obszar ekspozycji biernej widoczny z punktu nr 2 również [na podst. Palak 2016: 38].

Dyskusja

Wiadomo, że należy chronić piękne widoki, gdyż decydują one o atrakcyjności i wartości (również materialnej) obszaru (...) Walory te są trudne do jednoznacznego zdefiniowania i ochrony. Świadczą o tym liczne akty normatywne mające tę kwestię regulować... [Łasocha 2014: 74]. W ostatnich latach ustawodawcy aktywnie podjęli temat m.in. uchwalając UoZ w 2015 r. Wydaje się jednak, że w praktyce planistycznej walory krajobrazowe nadal nie są uwzględniane w wystarczającym stopniu. Jest to spowodowane nie tylko chęcią pogodzenia wielu sprzecznych potrzeb interesariuszy, ale i samymi wadami polskiego systemu planowania przestrzennego (por. Wagner 2016: *passim*). W realiach silnej presji inwestycyjnej wydaje się, że faktyczna prawna ochrona walorów widokowych jest wdrażana niezwykle rzadko.

W analizowanym Studium [2000] walory krajobrazu zostały przedstawione i ocenione (choć w niepełnym zakresie terytorialnym). Wydaje się, że w wielu wypadkach wysoka ocena krajobrazu danego obszaru w przedmiotowym dokumencie jest związana bezpośrednio ze znaczącymi walorami przyrodniczymi bądź kulturowymi, a nie widokowymi. Czy zatem niewielki park miejski, bez powiązań widokowych, o niewielkim znaczeniu wizualnym dla krajobrazu miasta powinien być chroniony ze względu na walory krajobrazowe czy raczej ze względu na jego znaczenie przyrodnicze i społeczne? Podobne rozważania towarzyszą ocenie krajobrazu ogrodów działkowych.

Opracowanie krajobrazowe w Studium 2000 jest sporządzone szczegółowo. Niepokój budzą jednak „białe plamy” określone jako „obszary, do których wgląd w skali miasta jest ograniczony lub są zagospodarowane w sposób harmonijny”. Mogą to być zatem tereny zagospodarowane w sposób dysharmonijny, ale o niewielkim znaczeniu dla krajobrazu miasta.

Nawet najlepiej opracowane uregulowania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego nie gwarantują ich wdrożenia. Brak obowiązku sporządzania MPZP (i wprowadzania jednolitych na danym terenie, wiążących prawnie rozwiązań), jest zagrożeniem dla zachowania walorów widokowych. Niezwykle istotne dla ich zachowania jest konsekwentne prowadzenie przez gminy działań planistycznych, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, z zachowaniem odpowiedniego horyzontu czasowego.

Bibliography / Bibliografia

- [1] *Biuletyn statystyczny Rzeszowa I kwartał 2018* (2018) Rzeszów: Urząd Statystyczny w Rzeszowie.
- [2] Bogdanowski J. (1988) *Krajobraz zabytkowy jako wyraz tożsamości*. W: Stalski M., Szlązak Z. (red.) *Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny. Krajobrazy Polski lokalnej*, t. 13. s. 35-46. Warszawa.
- [3] Böhm A. (2008) *Skuteczność istniejących w Polsce instrumentów prawnych*. „Czasopismo Techniczne”, z. 1-A/2008. s. 137-146.
- [4] Böhm A. (2016) *O czynniku kompozycji w planowaniu przestrzeni*. Kraków: Wydawnictwo PK.
- [5] Ćwik A. i Ćwik Ł. (2011) *Antropopresja w rezerwacie „Lisia Góra”*. „Chrońmy Przyrodę Ojczyzną” 67 (5), s. 441-448.
- [6] Feliu C. A. (2002) *Cultural Landscapes: Evaluating the Interaction Between People and Nature*. “Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation”. World Heritage Paper 7, pp. 37-39.
- [7] Kłos S. (1979) *Rzeszów i okolice. Przewodnik*. Wyd. Sport i Turystyka.
- [8] Kondracki J. (2002) *Geografia regionalna Polski*, Warszawa: PWN.
- [9] Królikowski J. (2017) *Projektowanie krajobrazu miasta zaczyna się od rozpoznania znaczeń i wartości*. W: Królikowski J. Rybak-Niedziółka K., Rykała E. (red.) *Projektowanie krajobrazu miasta*. Warszawa: Wyd. SGGW, s. 21-25.
- [10] Łasocha M. (2014) *Ochrona walorów architektonicznych i krajobrazowych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego na przykładzie Starego Podgórze w Krakowie*, cz. 2. „Przestrzeń i Forma” nr 22/2. s. 73-88.
- [11] Malikowski M. i Halik J. (2015) *Przestrzeń Rzeszowa*. W: Malikowski M., Palak M., Halik J. (red.) *Zmiany w przestrzeni współczesnych miast*. Rzeszów.
- [12] Mitkowska A. i Siewniak M. (1998) *Tezaurusz sztuki ogrodowej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- [13] Novák Z. (1972) *Od urbanistyki do architektury życia i krajobrazu*. „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”. Oddział PAN w Krakowie. Kraków.
- [14] Palak M. (2015) *Nowe oblicza przedmieść. Socjologiczne studium suburbanizacji w Polsce na przykładzie Rzeszowa*. Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- [15] Palasmaa J. (2012) *Oczy skóry. Architektura i zmysły*. Wyd. Instytut Architektury.
- [16] Podhalański B. (2008) *Krajobraz otwarty a suburbanizacja w Krakowskim Obszarze Metropolitalnym*. „Науковий вісник НЛТУ України”, s. 44-50.
- [17] Podhalański B. (2013) *Integrowanie przestrzeni metropolitalnych*. Kraków: Wyd. PK.
- [18] *Projekt planu ochrony rezerwatu przyrody Lisia Góra w Rzeszowie* (2017) Materiały niepublikowane.
- [19] Śnigucki P. (2015) *Problemy ochrony przyrody i krajobrazu w Sudetach*. „Przegląd urbanistyczny”, t. IX. s. 26-27.
- [20] Wagner M. (2016) *Evading spatial planning law-Case study of Poland*. “Land Use Policy” 57. pp. 396-404.
- [21] Wasilewski M. & Szulczewska B. (2017) *Protection objectives in Polish urban nature reserves as a challenge for their management*. „MAZOWSZE Studia Regionalne” nr 22/2017. I. Analyses and Studies / Analizy i Studia. s. 15-28.
- [22] Wejchert K. (1984) *Elementy kompozycji urbanistycznej*. Warszawa: Wyd. Arkady. Reprint 2010.
- [23] Wolski P. (2016) *Rola architekta krajobrazu w świetle prawa*. „Topiarius. Studia krajobrazowe”. Monografia, t. 2. s. 65-76.
- [24] Wójcik A. (2014) *Problematyka zachowania zabytkowych założeń rezydencjonalno-ogrodowych w nowej tkance miejskiej na przykładzie ogrodów włoskich okolic Krakowa. Miejskowe plany zagospodarowania przestrzennego jako narzędzie ochrony powiązań widokowych i kompozycyjnych*. Praca podyplomowa pod kier. Agaty Zachariasz. Politechnika Krakowska. Materiały niepublikowane.
- [25] Wójcik A. (2015) *Widoki zapożyczone w zabytkowych ogrodach rezydencjonalnych – problematyka ochrony*. „Topiarius. Studia krajobrazowe” nr 1. s. 25-33.

Legal acts / Akty prawne:

- [26] Act of 23 July 2003 on the protection and the care of monuments (Journal of Laws 2018) / Ustawa z dn. 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018, poz. 2067 i poz. 2245).
- [27] Act of 24 April 2015 amending certain acts in relation to strengthening landscape protection instruments (Journal of Laws 2015, item 774, 1688) / Ustawa z dn. 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. 2015 poz. 774, 1688).
- [28] Act of 27 March 2003 on spatial planning and development (Journal of Laws 2018) / Ustawa z dn. 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2018 poz. 1945).
- [29] Act of July 5, 2018 on the Facilitation of the Preparation and Implementation of Housing Investments and Accompanying Investments (Journal of Laws 2018, item 1496) / Ustawa z dn. 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych (Dz. U. 2018 poz. 1496).
- [30] European Landscape Convention of 20 October 2000, Florence (Journal of Laws 2006 No. 14, item 98) / Europejska Konwencja Krajobrazowa, 20 października 2000 r., Florencja (Dz. U. 2006 nr 14, poz. 98).
- [31] Nature Conservation Act of 16 April 2004 (Journal of Laws 2018, item 1614) / Ustawa z dn. 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2018 poz. 1614).
- [32] Study of conditions and directions of spatial development of the city of Rzeszów. 2000, as amended / Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rzeszowa. 2000, z późn. zm.

Websites / Strony internetowe:

- [33] page 1 / strona 1 <http://www.rzeszow.pl/miasto-rzeszow/rozszerzenie-granic-miasta/jak-roslo-nasze-miasto>
- [34] page 2 / strona 2 <http://bip.erzeszow.pl/urzed-i-jednostki-miasta/wydzialurzedu-miasta/wydzial-ochrony-srodowiska-i-rolnictwa/info/mapa-akustyczna>
- [35] page 3 / strona 3 <http://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/56,34962,18383479,najpiekniejszy-widok-na-miasto-ze-sw-rocha,,7.html>
- [36] page 4 / strona 4 <http://rzeszow.naszemiasto.pl/artukul/kopiec-konfederatow-barskich-miejsce-zapomniane-i,2660526,artgal,t,id,tm.html>
- [37] page 5 / strona 5 <http://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/7,34962,23919400,kopiec-konfederatow-barskich-w-rzeszowie-kiedys-popularne.html>
- [38] News Bulletin of Rzeszów City Hall / Serwis informacyjny UM Rzeszowa <http://www.rzeszow.pl/miasto-rzeszow/dane-statystyczne/rzeszow-w-liczbach>.

About authors

Agnieszka Wójcik-Popek – a landscape architect, a former employee of the University of Rzeszów, a PhD student at Krakow University of Technology, in her doctoral thesis undertook the subject of the influence of green areas on the structure of cities. Her research interest concentrates on heritage in landscape and garden exhibitions.

Agata Jaworska – student of landscape architecture, graduate of Land Management at Krakow University of Economics. In her previous works, she has dealt with the subject of revitalization of the former sulfur mine site in Machów and development of the Machowski Reservoir coast area.

Lucja Kołodziej-Marek – student of landscape architecture, graduate of Land Management at Pedagogical University of Krakow. In her previous work she has dealt with the subject of revitalization of post-industrial areas located in the Tarnobrzeg Special Economic Zone.

O autorach

Agnieszka Wójcik-Popek – architekt krajobrazu, były pracownik Uniwersytetu Rzeszowskiego, uczestniczka studiów doktoranckich na Politechnice Krakowskiej, w pracy doktorskiej podejmuje tematykę wpływu terenów zieleni na strukturę miasta. W swoich pracach zajmuje się zagadnieniami dziedzictwa kulturowego w krajobrazie oraz wystawami ogrodowymi.

Agata Jaworska – studentka architektury krajobrazu, absolwentka gospodarki przestrzennej na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie. W dotychczasowych pracach podejmowała tematykę rewitalizacji terenu dawnej kopalni siarki w Machowie oraz zagospodarowania fragmentu brzegu Zalewu Machowskiego.

Lucja Kołodziej-Marek – studentka architektury krajobrazu, absolwentka gospodarki przestrzennej na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. W dotychczasowych pracach podejmowała tematykę rewitalizacji terenów przemysłowych znajdujących się na obszarze Tarnobrzelskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej.

Contact / kontakt: awojcik.urz@gmail.com

DOI: [10.15584/topiarius.2018.7.6](https://doi.org/10.15584/topiarius.2018.7.6)